

Abaterea. Studiul textelor românești care constituie traduceri sau compilații arată că, atât în procesul de traducere, cât și în cel de revizie, au putut pătrunde multe elemente care, în ambele momente, în mod conștient sau inconștient, au creat o oarecare distanță între textul de tradus și cel rezultat în urma traducerii. Unele dintre aceste deosebiri au fost considerate în studiul de față drept greșeli, altele au fost numite opțiuni.

Produce în mod conștient sau nu, abaterile se referă la orice tip de deviere de la conținutul textului, urmînd sau nu unui efort în mod conștient orientat către actul traducerii, și avînd sau nu ca rezultat un nou conținut, mai mult sau mai puțin acceptabil, sau chiar un nonsens. Fie că au sau nu ca efect distorsionarea textului la nivel semantic, atât greșelile, cât și opțiunile derivă din neînțelegerea acestuia în diferite grade. Deși granițele dintre greșeală și opțiune pot fi destul de friabile, înțelegînd că și o opțiune poate fi greșită (sau greșeala poate proveni dintr-o opțiune), distincția dintre cele două categorii de abatere s-a făcut în funcție de două tipuri de factori care acționează în mod conjugat. Astfel, s-au avut în vedere atât efectele abaterii, cât și caracterul conștient sau inconștient al acesteia.

Chiar dacă se are în vedere faptul că este vorba despre un proces de traducere, unde implicarea factorilor de natură conștientă nu poate fi negată, nu poate fi scăpat din vedere faptul că, în momentul în care încep o astfel de acțiune (mai ales în stadiul incipient în care teoria și practica traducerii culte se aflau), posesorii a două sisteme lingvistice ajung foarte ușor să opereze echivalările între acestea fără prea multe raționamente și fără ca eforturile lor să fie controlate în mod conștient, într-un soi de orientare a atenției către actul traducerii în sine. Uneori, nici segmentele mai dificile ale textului nu reușeau să deschidă toate canalele atenției și concentrării traducătorului și revizorului.

De aceea, uneori nu există nici o dificultate în a identifica greșeala sau opțiunea ca atare, în vreme ce, alteori, diferențele dintre cele două devin de ordinul decelabilului. După cum se poate observa, categoria abaterilor necesită o prezentare extrem de atentă, noțiunile ‘centru’ și ‘periferie’ fiind strict necesare în cadrul discuției asupra celor două mari tipuri de abateri.

Cu toate că denumirea *interpretare* ar fi fost mult mai adecvată, am preferat denumirea *opțiune* deoarece, în felul acesta, se evidențiază caracterul preponderent conștient al interpretării (numită aici *opțiune*) alături de caracterul preponderent inconștient al abaterii numite *greșeală*. Spre deosebire de opțiune, greșeala se consideră ca atare independent de faptul că traducătorul sau revizorul a observat-o sau nu, ori că la o eventuală revizie ar fi corectat-o sau nu¹.

Avînd în vedere dubla perspectivă mai sus menționată, în studiul de față s-a considerat a fi greșeală orice abatere petrecută la nivelul conceptual-semantic al textului, dacă în felul acesta, în cadrul procesului curent de traducere, adică fără o implicare specială și conștientă a atenției, textul a fost torsionat dincolo de limitele la care acel rezultat ar putea fi considerat o interpretare. Avem a face cu o greșeală în momentul în care lectura textului străin astfel tradus nu permite nicicum o astfel de traducere, sau atunci cînd rezultatul se constituie mai degrabă într-o interpretare, dar sînt șanse reale ca traducătorul sau revizorul să nu fi avut o astfel de intenție.

Situată la capătul unor eforturi conștiente, orientată, așadar, în mod conștient într-o anumită direcție interpretativă, favorizată, permisă ori încurajată de text, opțiunea derivă din interpretarea deliberată a textului. Ea înglobează opțiuni valide, acceptabile chiar la limită, conștient orientate.

Ambele tipuri de abateri se consideră ca atare dacă ele se petrec față de un anumit punct de reper, și anume textul de tradus sau/și față de cel(e) cu ajutorul căruia se revizua. Firește, uneori, abaterile apar în funcție de textul grecesc, spre exemplu, deși, în mod cert, traducerea urma textul slavon. În astfel de cazuri, strict din punctul de vedere al traducerii românești, rezultatele sînt corecte, abaterea petrecîndu-se la nivelul textului slavon, spre exemplu; în felul acesta consecințele se repercutează asupra tuturor traducerilor ce decurg din cea slavonă, și care nu pun la contribuție și un text de control (de preferat cel grecesc). Perspectiva, așadar, poate fi extinsă la versiuni din limbi cu care traducerea respectivă nu a avut a face în mod direct, în scopul de a sesiza eventualele cauze ale greșelii.

Cele de mai sus pot fi acceptate pentru situațiile tipice de greșeală, respectiv de opțiune. Alături de acestea apar situații în care este dificil de spus dacă factorul care a condus la distorsiune a fost sau nu de natură conștientă. În mod concret, este posibil ca o soluție în mod cert greșită să derive dintr-o opțiune îndelung elaborată²; este posibil ca o situație în care apare o traducere neconformă cu textul de tradus, dar cu o soluție ce se încadrează în limitele unei torsioni acceptabile a sensului, să fie produs al unei greșeli; în sfîrșit, este posibil ca simpla întîmplare să conducă la soluții care pot fi categorizate ca greșeli ori ca opțiuni.

¹ Fiind de înțeles la un individ cu imperfecte cunoștințe de slavonă, greacă, maghiară sau latină, cauzele multor greșeli nu se află la copist, ci la traducător și la revizor.

² Alături de situațiile în care traducătorul și/sau revizorul greșesc din neștiință, datorită unei slabe pregătiri, datorită diferitelor carențe de acest gen, apar și cazuri în care, în mod evident greșeala este rodul unor estimări greșite, făcute în cadrul unui act de tip opțional.

Referindu-se la un segment de text - de obicei de mică întindere (un cuvânt, o sintagmă, o parte a unui enunț) -, greșeala poate, uneori, sau nu să afecteze sensul unității sintactice (propoziție, frază) sau de text (verset) din care face parte. Identificarea ca atare a greșelii nu se mai produce, în acest caz, pe baza faptului că segmentul respectiv de text nu poate fi nicicum acceptat ca redând în limba română ceea ce se încercase a se traduce din limba de tradus, fapt datorat neînțelegerii și confuziei, ci, după cum se va vedea, altor mărci, considerate a fi elemente distinctive ale greșelii. Aceste situații, atipice, care s-ar încadra în periferiile celor două concepte, rămânând niște abateri, se datorează unor variabile ce nu pot fi cuantificate în mod categoric (de altfel, ele nu intră în mod obișnuit în sfera demonstrabilului). Din acest ultim motiv, am preferat să ne asumăm distincția așa cum a fost mai sus prezentată, efortul științific de tipologizare fiind, oricum, util și necesar.

Dacă unele greșeli se produc în cadrul procesului de copiere și revizie, datorându-se neatentei ori unui revizor cu imperfecte cunoștințe de limbă străină, cele mai interesante greșeli rămân rezultate ale unui proces complex generat de activitatea traducătorilor și, apoi, a revizorilor. La posibilitatea neînțelegerii unui segment din textul de tradus se adaugă nivelul la care se află posibilitățile limbii române în a reda anumite forme și conținuturi, precum și nevoile de înțelegere ale cititorului (acesta reflectând și nivelul de dezvoltare pe care acesta l-a atins).

În cadrele acestor trei factori și la intersecția lor se află cauzele celor mai multe greșeli de traducere. Atunci când nevoile de înțelegere a textului de către cititor nu se rezolvau la nivelul gloselor, așadar prin felurite tipuri de explicații, cititorul trebuia altfel ajutat. Dacă este vorba despre un text biblic, de regulă, dincolo de interpretările care orientau receptorul, predica din biserică era cea care putea lămuri anumite segmente de text.

De altfel, nu se pot acorda prea multe șanse ipotezei care ar considera ca traducerea vechilor texte românești a fost o acțiune care s-ar fi făcut cu scopul ca aceste texte să ajungă direct în mâinile laicilor de tot felul. Ar fi mai corect să se considere că acele traduceri se adresau, în primul rând, fețelor bisericesti de toate rangurile, apoi diferitelor categorii de oameni culti.

Aici trebuie ținut seama de două aspecte. În primul rând, nu poate fi considerată în același fel o traducere de text biblic propriu-zis cu o traducere de cazanie sau carte cu învățătură, spre exemplu, prima adresându-se mai puțin cititorului obișnuit³. Apoi, în provinciile românești situația era diferențiată, în sensul că pentru Moldova și pentru Muntenia nu se poate presupune o pătură interesată nemijlocit de astfel de texte și care să fie de întinderea și consistența celei din Transilvania. De aceea, dacă privim la cele două mari zone, se poate observa că prima a excelat prin texte de tipul cazaniilor, în vreme ce, în cea de-a doua, s-au tradus mai curând texte propriu-zis biblice. Cauza principală a acestui efect stă în felul în care a reacționat inițial Biserica Ortodoxă față de activitatea de traducere a textelor sacre. Nefiind pregătită să facă față asaltului diferitelor confesiuni și modalități prin care Reforma încerca să se extindă pe teritoriul românesc, principala armă utilizată de Biserica ortodoxă a fost boicotul. (Unul dintre argumentele importante în acest sens derivă din corecta interpretare a cauzelor pentru care destule tipografii care se ocupau cu traducerea și tipărirea unor astfel de texte au dat faliment, existând lacune importante în timp între apariția a două texte românești, în vreme ce apăreau texte în slavonă!) Abia apoi Biserica Ortodoxă își va dezvolta arme de apărare mai elaborate, cum sînt *Cazaniile*, sau felurite alte tipuri de texte care doar conțineau citate din textul biblic, cea mai mare parte a substanței lor fiind constituită din discursuri retorice prin care se încerca consolidarea unei stări și a unui nivel de credință la care poporul ajunsese. Aceasta este o altă caracteristică importantă în sînul ortodoxiei, avînd, ce-i drept, un puternic filon în mentalitatea dominantă în această zonă a Europei. În vreme ce, în Occident (nu atît în cel catolic, romanic, cît în cel protestant, anglo-saxon), individul era încurajat să intre în contact direct cu sursele, retorica și convertirea urmînd momentului în care individul ajungea la un anumit nivel de cunoaștere (sau desfășurîndu-se concomitent), dincoace, asupra comunității s-a exercitat dintru început un proces retoric care nu punea la îndoială adeziunea tuturor indivizilor la confesiune și nici nu solicita mai mult decît urmarea unui cod comportamental. În cele din urmă, însă, nu se va putea ocoli noul proces, adică traducerea *Bibliei*. Inițial cu ajutor extern (direct, indirect, evident, camuflat, și în diferite grade), apoi tot mai mult cu cărturari proprii, traducerea textului sacru devine o activitate privită cu oarecare bunăvoință. Cu toate acestea, însă, chiar astăzi, mentalitatea populară, nu concepe existența unei traduceri a *Bibliei* care să fie făcută de către traducători poligloți specializați, adică a unei traduceri lipsite de „binecuvîntarea” sacerdotală, după cum nici lectura *Bibliei* nu este socotită printre necesități. Este un merit al Bisericilor Occidentale faptul că acestea au știut, încă din cele primele secole de creștinism, să coopteze dar, mai ales, să pregătească învățați, care au putut produce traduceri elaborate și din perspectivă teologică, precum și faptul că au încurajat, la nivelul fiecărui credincios, lectura textului sacru.

³ Firește că termenul *obișnuit* este utilizat aici ținîndu-se seamă de faptul că, la nivelul de dezvoltare al epocii avute în vedere, se pot accepta știința de carte și deprinderea de a lectura doar pentru cei începînd cu partea de sus a clasei mijlocii.

În sfârșit, este important de subliniat că majoritatea traducerilor românești de texte religioase, provenind de pe întreg teritoriul dacoromân și adresate credincioșilor ortodocși, prezintă o constantă cât se poate de grăitoare. Pe diferite căi, cu mare insistență, autorii respectivelor ediții încearcă cu variate mijloace (raționamente, apel la autoritate, felurite apeluri la formă) să-și convingă contemporanii de caracterul creștin-ortodox al acelor texte, atît ca texte traduse, cît și din punct de vedere al calităților traducerii. După cum au remarcat și alți cercetători, buni cunoscători ai acestor texte, este greu de admis că aceste traduceri fac realmente apel la limbile pe care le înșiră în prefețe. Studiul unor texte precum PO sau NTB este grăitor în acest sens. Nu s-a apelat la limba ebraică, nici la cea greacă, ci s-a urmat calea pe care s-a mers în zonele de unde a plecat curentul traducerii textelor sacre. Studiul acestor texte arată că maghiara, latina și germana erau pilonii de reper pentru texte precum cele de mai sus. În acest context nu surprinde micul șiretlic, foarte transparent astăzi, prin care se încearcă să se dea acestor texte un aspect care ar trebui să convingă că sursele lor sînt de extracție orientală (slavonă și grecească). Astfel, mulți termeni de origine slavă, mai rar grecească, umplu textul în mod nefiresc, rupînd coerența pe care cercetătorul o găsește atunci cînd urmărește traducerea românească cu textul maghiar sau latin în față. Alteori, numele cărților biblice apar cu denumirea lor slavonă, deși acesta este singurul nivel la care traducătorul și revizorii au privit în textul slavon⁴. Mai mult, la Coresi se vede în mod limpede un efort constant prin care textul capătă un aspect apropiat de cele traduse direct din slavonă. Alături de textele al căror conținut era generat de traducerea textelor slavone și, apoi, grecești, stau destul de multe alte texte al căror conținut era generat și orientat de texte de extracție vestică, toate, însă, purtau o etichetă și un ambalaj greco-slavon. Probabil că explicația cea mai bună a acestei situații o oferă tot lingvistica. În contextul unei puternice influențe dinspre Occidentul reformat, corelate cu severa reticență a Bisericii Ortodoxe, și pe fondul unui aspect literar în formare, nu doar primii cărturari care au început să traducă (în mod cert cei transilvani), ci și cei care le-au urmat o vreme, nu puteau realmente găsi mijloacele de a produce în limba română niște texte care să satisfacă cerințe minimale de ordin lingvistic, cultural și cultural.

În plus, se poate considera că majoritatea preoților, adică a celor care lucrau cu textele sacre și care se aflau în contact direct și permanent cu masa credincioșilor, era mult mai mulțumită dacă utiliza diferitele cazanii pe care le avea la dispoziție. Datorită acestei situații se poate crede că traducătorii, și într-o bună măsură revizorii, se gîndeau mai puțin la partea de jos a celor alfabetizați atunci cînd traduceau. Principalii beneficiari avuți în vedere erau textul propriu-zis, adică limba și cultura română, apoi o categorie subțire de cititori și utilizatori ai textului sacru. Ca orice produs generat de nevoile de sincronizare cu spiritul și realizările vremii, acesta răspundea nu unor nevoi organice imediate și resimțite ca urmare a dezvoltării societății, ci unor nevoi de ordin secundar, prin care se imita⁵. Sub acest aspect, se poate considera că traducerea *Bibliei* în limbi precum germana sau engleza a fost un act oarecum natural, în română fiind un act mai degrabă cultural⁶. O dovadă în acest sens, indirectă, dar cu reală valoare probatorie, stă și în faptul că între cerințele de ordin lingvistic impuse unor astfel de texte și capacitățile și nivelul de dezvoltare la care limba română ajunsese exista un decalaj care, în numeroase rînduri și privitor la situații banale uneori, va pune actului traducerii piedici greu surmontabile sau chiar insurmontabile, cu alte cuvinte, limba română nu era încă la fel de pregătită precum acele limbi, pentru a reda forme și conținuturi situate la acel nivel de pretenții.

⁴ Cînd notează pe margine numele cărților biblice către care se fac trimiteri, autorul PO va scrie *Ishod* pentru *Exod.*, *Torozacon(o)* pentru *Deut.*, *Cisla* pentru *Num.*, *Trstva* pentru *Reg.* (vezi, de pildă, p. 243, 254, 256, 258, 280, 281, 287, 294 etc.). Doar pentru *Leuit.*, apare *Levitic* și *Levit.* (274, 281).

⁵ Deși nu este lipsită de suportul realității, afirmația conform căreia în spațiul românesc slavona a jucat rolul latinei în Occident nu constituie cauza profundă a stării de lucruri din spațiul cultural românesc. Este semnificativ faptul că fiecare limbă care a tradus *Biblia*, germana, engleza, franceza, maghiara, slavona, a ales să-și extragă textul din sursa originară, limba greacă, indiferent de deosebirile lingvistice și culturale dintre limba greacă și spațiul cultural-mental grecesc și limba și spațiul cultural-mental în care era adus textul sacru. Astfel, în chip firesc, limbile din spațiul de sorginte catolică au mers în mod reflex la latină. Abia apoi, în cadrul reacției reformate, dar ca urmare a unor raționamente întemeiate pe criterii cultural-spirituale, ideologice, și justificate sub aspect lingvistic (raționamente care, aprofundate, vor conduce - măcar comparativ - către ebraică, acolo unde textul o va permite), vor apela la limba greacă. În același chip, slavona a apelat în mod reflex la greacă. Româna nu va face acest apel decît în secolul al XVII-lea, cînd va reuși prima traducere integrală a *Bibliei*, după ce, în mai multe rînduri, tradusesese deja *Noul Testament* și alte cărți biblice, exclusiv din slavonă și maghiară ori, cel mult, cu aportul limbii grecești. Cauzele nu stau atît în „jugul slavon”, cît în lipsa nevoii organice de a avea acel text, lipsă la care concură „limba brudie”, aflată în relație de interdeterminare cu nivelul de dezvoltare culturală al societății. De fapt, „biruința scrisului în limba română” și „eliberarea de sub jugul slavonei” se produc în chip firesc, în continuarea proceselor din limba și cultura română. Faptul că în spațiul românesc această emancipare s-a produs printr-un exercițiu care s-a folosit de slavonă nu reprezintă decît calea pe care s-a mers, semnificațiile acestui fapt fiind profunde, însă doar tangențiale la studiul de față.

⁶ Dacă, însă, privim chestiunea într-un mod mai nuanțat și din perspectivă strict confesională, s-ar putea considera că traducerea *Noului Testament* a constituit un act natural, deoarece această carte era mai mult decît necesară unor creștini, în vreme ce traducerea *Vechiului Testament* - aproape nenecesar din aceeași perspectivă - a constituit un act cultural.

Un factor cu greutate pentru rezultatul actului de traducere îl reprezintă nivelul de înțelegere a textului de către traducător și revizor. Punctul în care textul rezultat depindea cel mai mult de factorul uman, de chiar cei ce traduceau și revizuiu textul, este și punctul în care greșeala de traducere are cele mai multe și mai mari șanse de a se strecura neobservată la traducere și revizie. Faptul acesta este și firesc, deoarece factorul se referă la nivelul de cunoștințe de slavonă, greacă, maghiară sau latină pe care traducătorul și revizorul le dețineau. Nivelul acesta de cunoștințe se consideră, în primul rând, în raport cu textul concret, care era de tradus și care solicita respectivele cunoștințe în chipul său. Privind la traducerile românești ale secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, se observă că există diferențe destul de însemnate în ceea ce privește calitatea acestora. Prin comparații, unele traduceri au fost duse la capăt cu bine, ceea ce înseamnă că, din punct de vedere strict lingvistic și din cel al piedicilor ridicate de textele în sine, traducătorii și revizorii au depășit obstacolele din această categorie. Altfel spus, au fost rezolvate în mod mulțumitor dificultățile de traducere ridicate de trăsăturile specifice ale limbii din care se traducea, reflectate cu putere de ipostaza (slavonă, greacă etc.) în care textul se afla, de asemenea obstacolele generate de însuși nivelul semantic și conceptual al textului, obstacole aflate în calea oricărei traduceri.

Din aceeași perspectivă se judecă și opțiunea, cu deosebire că, de data aceasta, abaterea nu depășește în mod nerezonabil limitele de sens ale textului de tradus. Uneori, însă, aceste limite pot fi destul de largi, ajungându-se la interpretări care, iarăși, cu greu pot fi etichetate drept greșeli. Dacă se are în vedere confruntarea cu un alt text românesc paralel, dar și cu versiunile slavonă și grecescă, opțiunile dintr-o versiune românească pot apărea ca atare în raport cu textul slavon, pe care l-a tradus, dar nu și cu cel grecesc, de la care textul slavon deja se abătuse. De asemenea, opțiunea poate fi considerată din perspectiva unui singur text, atunci când același scriptor prezintă felurite alternanțe, toate valabile sau curente la el, pe care le utilizează din motive ce nu țin în mod strict de presiunile textului din limba sursă. Totodată, însă, judecând la nivelul epocii sau al aspectului literar așa cum apare și se dezvoltă acesta în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, opțiunea se consideră din această perspectivă mai amplă, la nivelul tuturor scriitorilor; firește, de această dată, avându-se în vedere o rețea mult mai deasă de opreliști și motive pentru care în text a apărut sau putea ori nu să apară o formă sau o structură și nu alta.

Spre exemplu, pot constitui consecințe ale unor opțiuni acele situații în care traducătorul sau revizorul își contrazice comportamentele sale obișnuite, urmărind sau atingând astfel vreun obiectiv. Termenul *antipat*, de pildă, prezent în (CB, CP și BB FA, 13, 7-8), poate fi considerat ca prima opțiune a acestor texte întrucât el figurează întocmai și în textele slavon și grecesc, de care cele trei texte, din motive diferite, nu se desprindeau ușor, un alt termen neavînd, neputînd crea, sau nedorind să creeze. Tot astfel se poate socoti și în cazul NTB, unde apare *deregătoriu*, întrucât caracteristica acestui text o reprezintă tocmai înlăturarea pe cît posibil a obscurității și lămurirea pentru cititor a tuturor elementelor care ar fi putut obtura în vreun fel înțelegerea textului. Așadar, se poate considera că, nici într-un caz, nici în celălalt, nu avem a face cu niște opțiuni reale. Dacă, însă, judecăm din perspectiva mai largă, aceea a aspectului literar în cadrul evoluției sale, pe parcursul celor două secole, și ne raportăm la toate cele patru texte, adică la ambele forme, devine limpede faptul că, în ceea ce privește cel puțin NTB, dar chiar și BB, limba română a făcut o opțiune. Dacă în secolul anterior nu se putea pune, decît cu oarecare dificultate, problema unei opțiuni, în secolul al XVII-lea, aspectul literar selectează un termen vechi (existent și utilizat și în secolul anterior) și îl preferă unui neologism specializat, datorită faptului că, oricît de imperfect, el, oricum, transmite cititorului (de multe ori chiar celui cărui a îi era adresat textul) un conținut deslușit. Am considera că acest tip de opțiune, care se materializează pe calea creatorilor NTB, aparține, în adevăr, aspectului literar românesc, care se maturizează pe o cale diferită de cea a BB (prin imitarea modelului cult în vederea asimilării sale), și anume prin reconsiderarea, remodelarea și recrearea părților sistemului. În felul acesta aspectul literar se constituie prin crearea de modele în interiorul său, după ce depășește sistematic și periodic etapa comparării cu alte forme culte, într-o continuă tendință nu de a deveni ca acestea, ci de a fi ce sînt acestea.

Ilustrativ în acest sens este cazul de sub FA 27, 25, unde apar *cutezați!* (CB, CV) și *hrăboriți-vă!* (CP). Compararea cu versiunile secolului următor: „fiți cu inimă bună!” (NTB) și „fiți cu bun suflet!” (BB), indică o diferență, a cărei cauză trebuie căutată în versiunile de la baza celor două rînduri de texte. Astfel, în textul slavon apare forma verbală **дръзанти**, iar în cel grecesc εὐθυμεῖτε. Față de o astfel de situație este necesară o analiză detaliată. În primul rînd, pentru CB nu există date și nici indicii care ar susține ipoteza consultării altui text străin decît cel slavon intercalat. De multe ori, pentru CP, se poate susține că aici s-a pus la contribuție și un text grecesc, dar cu totul sporadic. Pentru CV, de asemenea, se poate argumenta că, în același fel sporadic, s-a văzut un text care urma celui latin. Chiar în aceste condiții, avînd în vedere soluțiile din cele trei texte, comparate cu textul grecesc și cu cel latin (unde apare „bono animo estote”), se poate considera că există șanse reale ca, în acest caz, textul slavon să fi fost singurul factor de influență externă. Cît

despre NTB și BB, se poate presupune că ele au privit nu doar la textul grecesc și la cel slavon, ci, mai ales NTB, și la cel latinesc, eventual și la alte texte (maghiar, poate german): pentru NTB și BB se poate vorbi de opțiuni, și sub aspectul influenței factorilor externi. Trecând la textul slavon, se remarcă faptul că acesta încearcă să aducă respectivul conținut (exprimat prin gr. εὐθόμεντε) la înțelegerea receptorului slav. Călea aleasă este cea a unei traduceri reale, căutând un termen slav echivalent, care să redea întocmai respectivul conținut, în așa fel încât cititorul slav să se raporteze la el în același fel în care se raportează cel grec la ceea ce apare în textul grecesc. Altfel spus, traducătorul slav lasă la o parte forma grecească ce poartă respectivul conținut și caută în limba sa acea formă care exprimă același conținut, acea formă care trezește în mintea cititorului slav tot ceea ce trezește forma grecească în mintea cititorului grec. Rezultatul obținut de către traducătorul slav este nu doar foarte bun, ci și eficient⁷.

Acesta este unul dintre locurile în care CB urmează cel mai bine textul slavon și care, totodată, explică multe dintre caracteristicile acestui text. Analiza amănunțită a CB indică două evidențe. De multe ori, CB se arată a fi obedient față de textul slavon, în vreme ce, alteori, pare a încerca soluții pe cont propriu. Situația de mai sus, însă, oferă cel puțin o parte, poate cea mai mare, din explicația fenomenelor constatate. Făcându-și ucenicia - împreună cu aspectul literar românesc în edificare -, Bratul urmează pașii traducătorului slav atât pentru a ieși din situațiile dificile, cât și pentru a achiziționa și a deprinde căile tainice pe care normele culte se construiesc și avansează. În momentele, precum acesta, în care preotul pare a se distanța de textul slavon, în cadrele firave ale normei literare românești și pe baza propriilor sale cunoștințe, el nu face altceva decât să aplice, cu mijloacele limbii române, ceea ce anterior învățase. Traducerea sa de sub FA 27, 25 este una care urmează perfect spiritul celei slavone, fiind o mică victorie a aspectului literar românesc în constituire, întrucât, astfel, acesta are prilejul de a rezolva o problemă prin mijloace proprii, pe baza unei tehnici caracteristice oricărei norme literare mature. Chiar dacă astfel de momente nu sînt suficiente în sine pentru ca din ele să rezulte un întreg complex cum este norma literară, importantă rămîne posibilitatea creată și realizată, potențialul cumulativ și transformarea efortului într-unul comun.

Celelalte două texte, CV și CP, se alătură CB într-o mai mică măsură. Ele sînt cele care, în primul rînd, urmează fidel textul slavon, și numai în mod indirect (printr-o relație implicită) calea adoptată de acesta. Termenul de origine slavă utilizat în soluția comună a CV și CP nu este întocmai cel din textul slavon numai întrucît româna nu împrumutase și nu putea împrumuta respectivul verb. Alegerea CV și CP este, așadar, determinată strict de urmarea textului slavon și de constrîngerile limbii române, în vreme ce CB conține o opțiune reală.

Trecînd la textele NTB și BB, se constată un regres, surprinzător într-o bună măsură, atât cît se referă la NTB. Aceste texte aleg urmarea formei din textul grecesc. Față de raționamentul de la baza acestei soluții se poate concede, cel mult, că astfel româna ar fi achiziționat o structură - importantă, căci aparținea limbii grecești! - iar, pe moment, înțelesul segmentului nu era afectat, cititorul român avînd posibilitatea de a intui sensul sintagmei, cel puțin într-o oarecare măsură.

În sfîrșit, sînt încadrabile în această categorie cazurile în care variația, mai ales, la nivel lexical, este dată de încercarea de rupere a monotoniei textului, echivalările aceluiași termen din textul de tradus cu elemente ale unei serii sinonimice constituind nu forme de abatere, ci, mai curînd, modalități de variație a expresiei.

În cadrele traducerii, opțiunea constituie un instrument deosebit de important, și care acționează la mai multe nivele în modalități complexe. Textul străin poate fi reconstituit ca formă și conținut în limba română pe calea unei opțiuni generale, acționînd pe calea mai multor opțiuni particulare, adică urmîndu-se forma și conținutul diferitelor segmente de text. Totodată, însă, cînd acestei opțiuni îi urmează opțiunea de a nu urma textul străin, dar de a urma modelul acestuia, respectivii autori fac un pas mare, trecînd de la utilizarea limbii române ca oglindă a limbii străine din care se traduce, la utilizarea limbii române ca reproducătoare de structuri caracteristice limbii model. În sfîrșit, ceea ce poate fi considerat un salt ce contribuie la edificarea aspectului literar se produce ca urmare a opțiunii traducătorului și/sau revizorului de a se elibera de model, ulterior exersării posibilităților oferite de model, cînd se produce activarea valențelor și forțelor creative ale limbii.

⁷ Consultarea și a altor versiuni, începînd cu cele latine, indică urmarea fidelă a textului grecesc. Totuși, texte franțuzești sau maghiare optează pentru o soluție de tipul celei caracteristice traducătorului slav, cu aceleași rezultate, mai ales că este vorba despre un hortativ, așadar despre o formă care se adresează mai ales afectelor (Segond, B.magh.: *rasurez-vous, bízzatok*, și chiar N.T.engl.: *take heart*).